

Јелена ЈОВАНОВИЋ /Београд/

ТЕРМИНИ ИЗ ОБЛАСТИ НАУКЕ О СТИЛУ У БОШКОВИЋЕВУ ТЕРМИНОЛОШКОМ СИСТЕМУ*

Неколика запажања

1. Опште напомене

1. Проф. Радосав Бошковић бавио се углавном дисциплинама удаљеним од стилистичке науке и стилистичког погледа на језик. Бавио се историјом српског језика, дијалектологијом, упоредном словенском граматицом и сл. Али његов несумњиви и свестрани таленат показивао се као проблесак који је каткада падао и на друге области језичке материје и језичког живота. Није ни стилистика језика остала ван његових оштрих и јасних запажања. У тим запажањима он је – смелије и тачније од других – посезао за стилистичким терминима. На неким примерима покажемо како је он то чинио, и какав је значај тога што је чинио. Нека при томе аутору буде опроштено што је повремено и сам овај скромни текст писао стилем у којем се осећају исти они одблесци светлости – сада као израз одушевљења не само за оно што је писао, већ за стил којим је Бошковић писао. Стил је неодољив, моћан и привлачан.

2. Бошковићева запажања тичу се углавном српскога књижевног језика као целине, као оруђа српске културе и као израза духа српског народа. Тако ћемо их и приказати, углавном без посебног реда, него као више као набацан материјал у виду цитата, праћен кратким коментарима. И наша компетенција, далеко испод оцене Бошковићева доприноса науци о језику и стилу, и срећом се тиче само термина. Предмет наших разматрања биће студије и расправе, неке студије и расправе, у ствари само две, из књиге *Одабрани чланци и расправе*.¹

* Рађено у оквиру пројекта 1748 ‘Терминолошка стандардизација лингвистичког описа савременог српског језика’ – који финансира Министарство за науку, технологије и развој Републике Србије.

¹ Р. Бошковић, *Одабрани чланци и расправе*, ЦАНУ, Пос. радови књ. 1., Титоград 1978. Странице обележавамо бројком у загради уз цитат.

2. Из расправе о Ђури Даничићу

1. Студија носи карактеристичан наслов: Ђуро Даничић и књижевни језик наш, – те се аутору дала прилика да учини извесне напомене, значајне напомене о српском књижевном језику. Наравно, и те се напомене тичу Даничића, његова доприноса и српског књижевног језика какав је у његовој замисли и његовом остварењу замисли био.

2. Даничић је у тој расправи упоређен са Вуком, јер његова оцена без тога поређења не би могла бити ваљана, као што је његов рад незимислив без Вука, без ослонца на Вука. Бошковић их сматра творцима српске књижевно-језичке норме, и у том својству их пореди. „Прилична је разлика – по Бошковићу – између Вука и Даничића што се тиче њихових погледа на књижевни језик: не гледају њих двојица истим очима на књижевни језик, не држе се они истих норми при одређивању језичке правилности. Фразом речено: „Вук је сав здрава памет, пракса, узус, – он је сав од народа, сав из народа; Даничић је пре свега – ерудиција, школа, знање, – он је сав од лингвистичке анализе, сав од науке” (187).

а) Књижевни језик – према мислима које Бошковићу стоје на уму док пише о двојици великих граматичара – чини његова норма, свакако збир правила којим је издвојен и разграничен од ненормираног језичког материјала.

б) Нормирање је, по овоме – одређивање језичке правилности. А за тај посао постоје извесни критеријуми: по Вуку то је народни језички узус, а по Даничићу научна лингвистичка анализа.

3. Следи кратка – формулисана у три тачке – и брита оцена Даничићевих заслуга. Цела је интересантна и са нашега гледишта, па је наводимо уз извесне напомене, наравно – само о терминима. Бошковић се прво пита „у чему је” Даничићев значај, па у поменутиим тачкама одговара:

а) „Прво – у томе што је Вукова концепција књижевнога језика и правописа, народнога језика и фонетичког правописа, у Даничићевим радовима добијала и добила научно образложење своје, потпуно образложење своје. Даничићев ’Рат за српски језик и правопис’ значи ни мање ни више него замену аргументације ’врабаца и проје’ аргументацијом – науке, аргументације старинске духовитости, аргументацијом научне збиље” (188). Нису потребна никаква објашњења, јер би заматлила видик који се пред нама отвара на врсте аргументације – научне и осталих, међу којима сада почасно место, што није сасвим драго аутору, заузима старинска народска духовитост у расправама које је водио Вук. Ми се обраћамо термину аргументација, познатом још старој реторици, и (а) утврђујемо његову стилистичку валидност, актуелност и у наше време, као и (б) његову раслојеност према комуникативном учинку, вредности, и (в) према временској перспективи егзистенције и типовима аргументацијског поступка.

б) „Друго и још више – у томе што је Даничић дао у својим списима и својим преводима, нарочито у својим преводима, обрасце класичнога књижевног језика нашег. Овде је Даничић ненадмашан, овде је Даничић директно – несхватљив” (188). Сазнајемо да постоји класични књижевни језик, свакако она његова реализација у којој се најбоље огледају позитивне црте, високи квалитети као оруђа културе. И постоје обрасци – овде схваћени у структурном смислу као узор, као најуспелија остварења.

в) „Треће и највише – у томе што је Даничић у првим деценијама друге половине прошлога века директно каналисао и контролисао примену Вукових идеја на наш књижевни језик” (188). Књижевни се језик може каналисати и контролисати – његов развој и његове функције могу бити планирани и плански вођени.

4. Затим Бошковић прелази на нормативну делатност Вукову и Даничићеву, и на оцену те делатности код обојице граматичара; наравно врло позитивну оцену, али оцену која није само то – него је и развијање идеја о нормативистичкој методологији и пракси, и разлаже своје мисли врло поучно у многим погледу.

а) Најпре су то објашњења о Вуковом подухвату, и односу нормативно уоквиреног лексичког фонда према плурализму народних речничких варијација и дијалекатских идиоматских формација. „Он је видео сву лексичку расцепканост наше језичке територије – њему је било потпуно јасно да језик Дубровника није исто што и језик Црне Горе, да је језик србијанске и босанске чаршије нешто друго него језик србијанског и босанског села, да је језик Војводине, нарочито градова Војводине, нешто треће. Све је то Вуку било јасно као што се види из ознака уз поједине речи у његову Рјечнику. Зато Вук не иде далеко од своје опште концепције књижевног језика, од начела народног језика у књижевности, не залази далеко у праксу: он избегава прописивање језичких норми, дефинисање појма правилнога и неправилног у књижевном језику; он бежи од декретовања, од закоњивања...” (188). Термини ’правилно–неправилно’ у Бошковићевом поимању ствари регулишу заправо нормативни статус језичких јединица, оно што би евентуално данас припадало појмовима ’исправности–неисправности’, одн. ’допуштености–недопуштености’, ’толерисаности–нетолерисаности’, ’пожељности–непожељности’ или сл. У сваком случају реч је о вредносној оцени поменутог статуса, дакле о нормативно–стилистичким појмовима. Врло су значајан појам и термин „концепција књижевног језика” – који се тиче норме, њеног настанка и развоја, као и планирања њених својстава.

б) Затим долази објашњење Даничићевог доприноса, које проистиче на једној страни од сазнања о значају Вукове реформе, али и од сазнања да она није довољан услов за изградњу српскога књижевног језика као књижевног у правом смислу речи. „Све је то Даничић знао; зато он прискаче у помоћ нашем књижевном језику, који је, лингви-

стички речено, био тада више пред својим формирањем него у своме формирању: почиње своје чувене језичке оцене савремених дела, које се тичу граматике и свих осталих. Из свих тих оцена Даничићевих бије дах регламентације: у свима њима Даничић иде за нормализовањем, граматичким уоквиривањем књижевног језика, граматичке стране његове. Даничић је овде – чист граматичар; велики граматичар, али граматичар: он прописује, декретује, узаконује држећи се искључиво граматичке линије. Он је за стабилизацију, против сваке произвољности, за стезање, против сваке распојасаности, за оно што је најбоље, а не за добро и за добро и за најбоље” (189). Апозиција „нормализовање, граматичко уоквиривање” омогућује нам да између овога два поставимо знак једнакости и да дефинишемо нормирање помоћу граматичког оквира који се књижевном језику поставља. То свакако није једини „оквир”, али је сигурно један од најважнијих у изградњи и стабилизацији књижевног језика. Већ употребисмо и термин „стабилизација”, који је – видимо – такође у вези са граматичком структуром. „Прописивање” је без сумње нормативна обрада језичког материјала са гледишта његове прихватљивости или неприхватљивости као књижевно-језичке грађе.

5. Даничићеве напоре око књижевног језика Бошковић описује као рад на изградњи, а не на неговању и одржавању српскога књижевног језика. Тек у резултату тих напора језик је постао прави књижевни језик, и то „тек крајем прошлога века”. „Тек тада почиње (боље: завршава се – Ј. Ј.) његова стабилизација, његово нормализовање; тек тада је он добио књижевну архитектонику; своје стилове, своје језичке стилове; добио је свој стални и устаљени лексички фонд; тек тада је добијена могућност за развитак и диференцијацију његових стилова: књижевнога, говорнога, административнога, научнога, песничкога итд. и за овакво или онакво котирање појединих речи у њему (покрајинске речи, речи из ове или оне друштвене средине, песничке речи, застареле речи, старинске речи, неологизми итд.)” (190).

а) Књижевни језик, по овим Бошковићевим речима, постаје књижевним тек када се између осталог у њему потпуно развију функционални стилови – када се у тој мери развије и функционално разграна да може опслуживати све животне манифестације једнога модерног колектива – једне нације у цивилизацијском смислу ове речи.

б) Функционални стилови реализују се пре свега у области лексике, па је њихово постојање осигурано лексичким раслојавањем.

в) Функционална раслојеност погодан је амбијент „за овакво или онакво котирање појединих речи” – тј. за развој и диференцијацију њихових вредносних својстава, њихових стилистичких особености. Функционално раслојен језик способан је, према томе, за стилистички разнолику и комуникативно изнијансирану употребу.

3. О лексичкој и стилској диференцијацији српскога и хрватскога језика

1. У студији под овим насловом проф. Бошковић је још 1935. године указао на оно што се обелоданило последњих деценија XX века као жалосна чињеница, а што је у то доба тињало у виду извесних „језичких тенденција”. Но то није предмет наших размишљања о Бошковићевом научном доприносу, па ћемо се вратити оним моментима који нам се чине да представљају допринос развоју стилистичке терминологије код Срба.

2. Улазећи у расправу о лексичкој диференцијацији српскога и хрватског језичког узуса, Бошковић најпре примећује извесну степенаност у томе. „Има случајева који имају дубљу језичку позадину; тј. иза којих се крију и општије језичке тенденције... Ти су случајеви нарочито важни за општу стилско-структурну, у лингвистичком смислу, карактеристику једне или друге језичке редакције” (46). „Стилско-структурна карактеристика језика” мишљена „у лингвистичком смислу” није сасвим јасна, али можемо претпоставити да аутор претпоставља постојање стилских особина језика које се могу утврдити и истраживати лингвистичком методологијом. Постоји, дакле, лингвистичко-стилистика, или како је касније неспретно названа – лингвостилистика перспектива језичке структуре и језичких истраживања.

3. Није за данашње време актуелно као чињеница однос књижевног језика Срба и Хрвата, али је интересантно као тврдња о елементима једне – у овом случају парцијалне – норме у опозицији према другој, поготову када те норме конвергирају развојно. Бошковић наиме тврди да „данашње (тј. ондашње – Ј. Ј.) лексичке разлике у многим случајевима имају само релативну вредност; многи примери, по употреби својој, данас више значе однос србизама и хрватизама неголи однос искључиво српских и искључиво хрватских речи. Време, на срећу, руши оно што је створила вековна политичко-културна изолација српскога и хрватскога народа” (47).

4. Уз лексичке парове *пристојба–такса*, *твртка–фирма*, *похрана–депозит*, *повећало–луна*, *глазба–музика*, *стрељиво–муниција*, *бројка–цифра*, *тјеловјежба*, *гомбање–гимнастика*, итд. – Бошковић прилаже две значајне напомене.

а) „Прва: све ове и овакве загребачке ’домороткиње’, уколико нису чехизми или продукт вештачке домаће индустрије – ропске су копије немачких превода појединих европеизама; оне, дакле, иду у оне речи што их Французи зову *les calques linguistiques*, а Немци *Lehnübersetzungen*, и представљају посебан проблем у развоју књижевног језика на хрватској страни” (47).

б) „И друга напомена: ако је веровати загребачким дневним листовима, за ове ’домороткиње’ ни у Загребу нису данас светли дани: излазе

све више из употребе” (48). Вештачке језичке творевине из филолошких радионица, хоће се рећи, слабо се примају у општу употребу, и врло брзо из ње излазе, уколико наравно нису тако подешене законима језика да се слабо разликују од опште лексике. Важно је овде да нас аутор подсећа на њихово постојање, на њихов живот и на њихову општу вредност, стилистичку свакако.

5. Закључне напомене Бошковићеве такође побуђују интересовање. Оне гласе овако.

а) „Прво, да је лексикон нашега књижевног језика на хрватској страни просто прожет кованицама. Овај је моменат врло карактеристичан за одређивање односа хрватскога књижевног језика према српскоме: први је по својој структурној страни – језик вештачке природе; други је више задржао свој природни, хоћемо рећи – народни, словенски лик. Можда више од својих словенских језика.

б) Друго: да је ово загребачко лексичко терминисање, као лингвистички проблем, доста сложене природе: међу кованицама на хрватској страни, наиме, има их потребних, а има непотребних; има их које одишу туђим духом; има их свакојаких.

в) И треће, да хрватски књижевни језик много лакше фабрикује нове речи него српски; без обзира какве су те речи. У својој продуктивности у овом правцу, он се некако механизирао. Тешко би, на пример, београдско књижевно подручје могло скројити језичке ’лепоте’ као што су: затезни, уживан, свеучилиштар, рукољуб, погубан, неботичан, отацбеник, опетовница, осигурнина... и многе друге којих практичну вредност најбоље дефинише реченица: разумеју их само они који су их сковали” (48).

6. Нас ови Бошковићеви коментари наравно не занимају као симптоми односа српске језичке норме према хрватској, већ само као извор терминолошких факата.

а) Бошковић има видну аверзију према кованицама сваке врсте, а све их сматра производом филолошке „индустрије”, дакле вештачки створеним и употребно безвредним елементима језика. Нарочито су неприхватљиве оне које „одишу туђим духом”.

б) Оне језик чине „вештачким”, „механизираним”, замагљују његову праву природу и ометају природни развој.

в) Из обрнуте перспективе посматран, из перспективе његових унутрашњих потенцијала – књижевни језик је по Бошковићу онолико вредан колико је сачувао аутохтоне црте и природну (српски словенску) физиономију.

4. Закључак

Чини нам се да закључак уз ове кратке напомене такође не мора бити дуг. А гласио би да проф. Радосав Бошковић није поседовао само при-

родни таленат великог стилисте, већ је и владао високом културом доброг познаваоца стила и стилистичких проблема. Стога би била штета не уврстити његов термилошки фонд из ове области у речник српске лингвистике. Овај рад би у том случају представљао извештај допринос напорима око израде тога речника – као и разабрању у вредној појмовно-термилошкој руковети из области стилистике коју нам је Бошковић – поред свега осталог – оставио у наслеђе.

